

І.І. Благун (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ, Україна)

КОГНІТИВНА МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

У статті запропоновано когнітивну модель розвитку банківської системи, що дозволяє досліджувати вплив банків на стабілізацію соціально-економічного розвитку. У рамках моделі проведено відбір чинників, найбільш значимих для стійкого розвитку й ефективного функціонування банків, проаналізовано їхній вплив у системі причинно-наслідкових зв'язків на комплексну характеристику стійкості банківської системи.

Ключові слова: банківська система, стійкість, комплексна оцінка, когнітивна модель, когнітивна карта.

Рис. 2. Табл. 2. Літ. 12.

И.И. Благун (Прикарпатский национальный университет имени Василия Стефаника, Ивано-Франковск, Украина)

КОГНИТИВНАЯ МОДЕЛЬ РАЗВИТИЯ БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ УКРАИНЫ

В статье предложена когнитивная модель развития банковской системы, что позволяет исследовать влияние банков на стабилизацию социально-экономического развития. В рамках модели проведен отбор факторов, наиболее значимых для устойчивого развития и эффективного функционирования банков, проанализировано их влияние в системе причинно-следственных связей на комплексную характеристику устойчивости банковской системы.

Ключевые слова: банковская система, устойчивость, комплексная оценка, когнитивная модель, когнитивная карта.

I.I. Blagun (Carpathian National University of Vasyl Stefanyk, Ivano-Frankivsk, Ukraine)

COGNITIVE MODEL FOR BANKING SYSTEM DEVELOPMENT IN UKRAINE

The article offers a cognitive model for the banking system development enabling the study on the banks' influence upon the stable socioeconomic development. Within the given model the factors are selected which are the most important for sustainable development and efficient functioning of banks; their impact within the system of cause-effect relations upon the comprehensive description of the banking system stability is analyzed.

Keywords: banking system; stability; comprehensive assessment; cognitive model; cognitive map.

Постановка проблеми. В сучасних умовах рівень розвитку банківської системи України значною мірою визначає реальні можливості української економіки у вирішенні питань стійкого і довготривалого розвитку країни, підвищення її конкурентоспроможності, участі у світових інтеграційних процесах, тому важливою проблемою є оцінювання ефективності банківської системи з метою розробки в подальшому основних стратегічних напрямків її розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми такого характеру є предметом наукового пошуку вчених багатьох країн, серед яких О. Дзюблюк [1], Е. Долан [2], С. Дробишевський [7], К. Кемпбелл [2], В. Коваленко [4; 5], Р. Міллер [6], П. Роуз [9], Д. Сінкі [10], О. Ширінська [11] та інші. Однак універсальної методики визначення комплексної оцінки розвитку банківської системи на даний час не існує.

Метою дослідження є побудова когнітивної моделі розвитку банківської системи на основі комплексної оцінки її фінансової стійкості.

Основні результати дослідження. Банківська система є однією з невід'ємних складових сучасної ринкової економіки. Перебуваючи в центрі економічного життя, обслуговуючи інтереси виробників, банки опосередковують зв'язки між промисловістю й торгівлею, сільським господарством і населенням. Банки є атрибутом не окремо взятого економічного регіону або однієї країни, це – планетарний об'єкт, що володіє колосальною фінансовою міццю, значним грошовим капіталом.

Проблема аналізу й оцінки чинників, що впливають на розвиток банківської системи, має декілька аспектів. Її можна розглядати як аналітичний інструмент, наприклад, для прогнозування параметрів розвитку посередницького сектору залежно від його характеристик. Інший можливий підхід припускає не «описове», а «нормативне» пізнання проблеми. У цьому випадку завдання полягає у виділенні тих чинників, які визначають стійкість банківської системи, що, відповідно, є однією з передумов розвитку національної економіки. Стійкість розглядають як макроекономічну характеристику всієї банківської системи чи окремого банку як складового елемента даної системи [1].

Під фінансовою стійкістю банківської системи розуміють здатність у динамічних умовах ринкового середовища протистояти впливу негативних зовнішніх і внутрішніх чинників, забезпечувати надійність збереження та повернення вкладів юридичних і фізичних осіб, захищати інтереси акціонерів та своєчасно виконувати власні зобов'язання з метою забезпечення фінансової безпеки держави [4].

Виникнення, активне використання, подальший розвиток і вдосконалення систем оцінювання фінансової стійкості у сучасній банківській практиці є надзвичайно важливим для суспільства в цілому, реальної та потенційної клієнтури банків, акціонерів банку, власне комерційних банків (зацікавленість у попередній діагностиці можливих проблем, зацікавленість у достовірній оцінці фінансового стану банків-контрагентів), органів державного регулювання і нагляду.

У вітчизняній банківській практиці залежно від мети, яку ставлять перед собою дослідники, застосовують різноманітні методики оцінювання стійкості банківської системи загалом та її підсистем – комерційних банків. Звичайно, єдиної універсальної методики немає, оскільки всі банки різняться за функціональним призначенням, за комплексом виконуваних операцій і послуг, за складом клієнтів, а також за типом поведінки на фінансовому ринку.

Оскільки важливим є визнання фінансової стійкості банківської системи міжнародними організаціями, в статті як систему індикаторів фінансової стійкості запропоновано використовувати індикатори фінансової стійкості (Financial Soundness Indicators – FSI's), розроблені МВФ [12]. При цьому варто відзначити, що рекомендований МВФ перелік індикаторів фінансової стійкості достатньо повно характеризує діяльність банківської системи з точки зору її макроекономічної ефективності.

НБУ здійснює розрахунок 12 базових і 10 додаткових індикаторів фінансової стійкості. В табл. 1. наведено значення індикаторів фінансової стійкості, обчислених НБУ у 2006–2011 роках.

Для визначення комплексної оцінки фінансової стійкості банківської системи використовуємо методика, що базується на обчисленні таксономічного показника розвитку [8]. Даний показник має нормований діапазон зміни [0;1], причому чим ближчим є його значення до 1, тим вищим є рівень фінансової стійкості банківської системи. На рис. 1 наведено розраховані згідно із запропонованою методикою значення комплексної оцінки фінансової стійкості банківської системи України.

Як видно з рис. 1, річна величина комплексної оцінки знаходиться приблизно в середині діапазону таксономічного показника розвитку, що свідчить, на жаль, про невисокий рівень фінансової стійкості банківської системи України, основною проблемою якої є низька капіталізація. Останнє призводить до зниження ролі банків як активних інвесторів і кредиторів економіки. Дефіцит довгих ресурсів також викликає дисбаланс у моделі залучення і розміщення коштів банків.

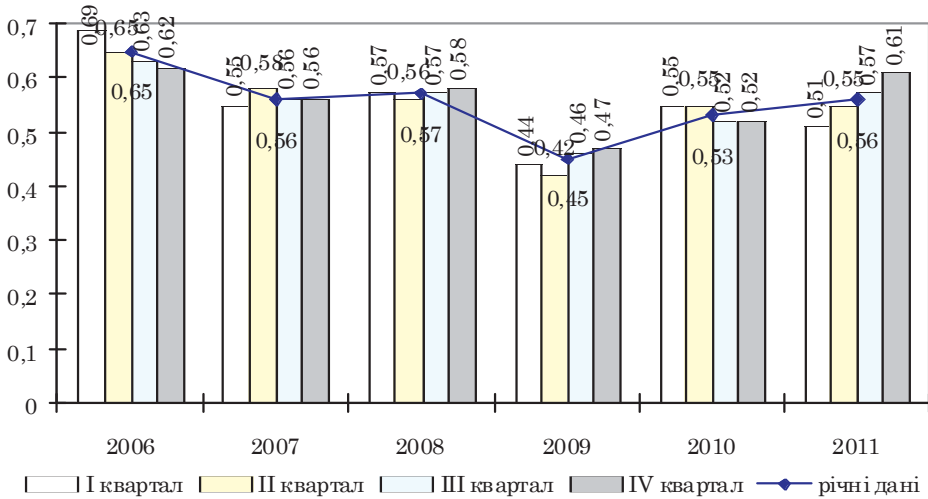

Рис. 1. Значення комплексної оцінки фінансової стійкості банківської системи України, побудовано за даними [8]

Варто відмітити незначну тенденцію зростання фінансової стійкості банківської системи України у 2011 р., що є позитивним явищем для банківського сектору та фінансової системи загалом. Тому зазначені індикатори є сигналом появи чинників розвитку у банках, які при раціональному управлінні можуть мати позитивні наслідки для фінансової стійкості.

До дієвих чинників забезпечення фінансової стійкості банківських установ варто виділити: підтримку ціни грошових ресурсів відповідно до доходності вкладень у реальне виробництво; диверсифікацію структури банківської системи як на державному, так і на регіональному рівні, тобто забезпечення відповідності структури банківської системи структурі реального сектору економіки шляхом формування системи різних за розміром банківських установ,

Таблиця 1. Індикатори фінансової стійкості банківської системи України [8]

Показники	2006	2007	2008	2009	2010	2011	
	Базові індикатори фінансової стійкості						
I1	Співвідношення регулятивного капіталу до зважених за ризиком активів	14,19	13,92	15,14	19,81	22,80	21,83
I2	Співвідношення регулятивного капіталу I рівня до зважених за ризиком активів	10,84	10,09	12,05	15,59	16,83	16,08
I3	Співвідношення недіючих кредитів за мінусом резервів до капіталу	32,4	31,3,8	9,16	31,97	29,33	26,92
I4	Співвідношення недіючих кредитів до сукупних валютних кредитів	59,76	48,1,2	3,88	13,70	14,79	15,39
I5	Співвідношення кредитів за секторами економіки до сукупних валютних кредитів						
	Резиденти	98,35	97,5,4	96,85	96,56	96,30	97,24
	Депозитні корпорації	6,94	9,68	3,77	2,67	2,79	3,71
	Центральний банк	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
	Інші фінансові корпорації	1,00	1,22	1,24	1,82	1,72	1,68
	Сектор за гального державного управління	0,00	0,00	0,00	0,75	0,99	1,06
	Нефінансові корпорації	59,83	53,6,1	56,26	60,00	62,12	65,71
	Інші сектори-резиденти	30,58	33,0,2	35,58	31,32	28,69	25,08
	Нерезиденти	1,65	2,46	3,15	3,44	3,70	2,76
I6	Співвідношення чистого доходу до середніх сукупних активів (рентабельність активів)	1,34	1,22	0,88	-4,38	-0,99	-0,23
I7	Співвідношення чистого доходу до середнього капіталу (рентабельність капіталу)	11,38	10,5,2	7,29	-32,25	-6,92	-1,56
I8	Співвідношення відсоткової маржі до валового доходу	54,49	55,4,5	51,16	66,76	68,12	66,06
I9	Співвідношення невідсоткових витрат до валового доходу	59,79	60,7,6	52,95	61,08	60,32	66,36
I10	Співвідношення ліквідних активів до сукупних активів	14,27	11,6,0	9,35	11,45	10,32	10,21
I11	Співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань	26,86	23,5,2	21,89	25,80	21,85	20,20
I12	Співвідношення чистої відкритої позиції в іноземній валюті до капіталу	10,55	13,3,8	33,10	28,51	26,21	19,11

Закінчення табл. 1

Показники	2006	2007	2008	2009	2010	2011
	Додаткові індикатори фінансової стійкості					
I13	12,47	11,58	12,86	13,10	14,50	14,40
I14	191,44	171,06	187,36	169,21	153,10	160,83
I15						
	98,35	97,54	96,85	96,56	96,30	97,14
	1,09	2,20	2,85	3,16	3,52	2,60
	0,56	0,27	0,30	0,28	0,18	0,17
	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
	0,02	0,04	0,02	0,02	0,02	0,02
	0,26	0,21	0,26	0,24	0,15	0,14
	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
	0,28	0,01	0,02	0,01	0,01	0,01
I18	8,25	7,45	16,46	4,45	2,94	4,98
I19	47,15	49,10	48,13	40,67	43,05	38,32
I20	654,00	546,00	816,00	533,00	569,00	773,00
I21	830,0	939,0	2753,0	2499,0	1728,25	1956,33
I22	74,90	64,86	48,36	45,27	51,88	58,96
I23	50,48	51,45	60,32	52,59	50,00	45,94
I24	50,31	49,77	59,04	55,83	52,79	51,05

розвитку банківської інфраструктури, розташування банківських установ за принципом близькості до клієнта; координацію грошових і виробничих потоків, виходячи з того, що основні виробничі сили, виробничий апарат та інші джерела економічного зростання знаходяться в регіонах; надання комплексу формальних інституціональних обмежень вітчизняним банківським установам можливості для мобільної адаптації до зовнішніх умов економічного розвитку держави та світової спільноти, які постійно змінюються, а також специфіки неформальних позицій, забезпечення транспарентності діяльності кожного банку, особливо його філій.

Когнітивна модель розвитку банківської системи України повинна формуватися як оптимальна система реалізації ключових функцій, покладених на неї, зокрема:

1. Забезпечувати трансформацію внутрішніх заощаджень в інвестиції з якнайменшими трансакційними витратами.
2. Сприяти ефективному розміщенню ресурсів.
3. Надавати механізми для реалізації базових соціальних функцій держави.
4. Забезпечувати зміцнення фінансового суверенітету.

Для оцінювання ступеня досягнення цілей систему індикаторів фінансової стійкості банків відповідно до цілей банківської системи (табл. 2).

Таблиця 2. Узгодження індикаторів фінансової стійкості банківської системи відповідно до її цілей, авторська розробка

Цілі	Індикатори фінансової стійкості
1. Забезпечення трансформації внутрішніх заощаджень в інвестиції	Співвідношення чистого доходу до середнього капіталу (рентабельність капіталу)
	Співвідношення чистого доходу до середніх сукупних активів (рентабельність активів)
	Спред між базовими ставками за кредитами та депозитами
2. Ефективне розміщення ресурсів	Співвідношення недіючих кредитів за мінусом резервів до капіталу
	Співвідношення недіючих кредитів до сукупних валових кредитів
	Співвідношення кредитів, наданих нефінансовим корпораціям, до сукупних валових кредитів
	Співвідношення кредитів, спрямованих у внутрішню економіку, до сукупних валових кредитів
3. Сприяння реалізації соціальних функцій держави	Співвідношення іпотечних кредитів до сукупних кредитів, наданих домогосподарствам
	Співвідношення кредитів, наданих домогосподарствам, до сукупних валових кредитів
4. Зміцнення фінансового суверенітету	Співвідношення капіталу до активів
	Співвідношення чистої відкритої позиції в іноземній валюті до капіталу
	Співвідношення кредитів в іноземній валюті до сукупних валових кредитів
	Співвідношення зобов'язань в іноземній валюті до сукупних зобов'язань
	Співвідношення великих ризиків до капіталу

Індикатори, що характеризують трансформацію внутрішніх заощаджень в інвестиції і ефективність розміщення ресурсів, базуються на необхідності

кардинального зниження рівня зносу фондів і зростаючій ролі банківських кредитів у фінансуванні інвестиційних вкладень в основний капітал. Потреби в інвестиціях українських нефінансових корпорацій величезні і тільки зростатимуть у міру транснаціоналізації їхньої діяльності, тому показники зростання банківських активів розраховані з урахуванням припущення про відсутність обмежень стосовно попиту на банківські послуги, з одного боку, і максимально можливу мобілізацію внутрішніх і зовнішніх ресурсів (за умови збереження фінансового суверенітету) – з іншого.

За окремими показниками важливо утримати їхній поточний рівень. У випадку з організаційними й управлінськими витратами це пов'язано з тим, що в міру вдосконалення банківського нагляду відсоткові витрати і відрахування в резерви знижуватимуться (за рахунок зниження вартості фондів і норми резервування), а витрати на персонал та інформаційні технології – зростатимуть.

Для низки показників оптимальною є стабілізація значень. Наприклад, частку недіючих кредитів, яка неминуче зросте в період швидкого зростання, необхідно стабілізувати на рівні, порівняно безпечному за умови, що «погані» кредити не будуть сконцентровані в невеликій кількості системоутворюючих банків (низький рівень їхньої чистої відкритої позиції).

Окремі індикатори в частині сприяння реалізації соціальних функцій держави, зміцнення фінансового суверенітету повинні бути визначені на основі порівняння з іншими країнами. Досягнення їхнього оптимального рівня можливе за умов вирішення завдань при трансформації внутрішніх заощаджень в інвестиції й ефективному розміщенні ресурсів.

У ході дослідження були виявлені й проаналізовані основні індикатори фінансової стійкості з урахуванням цілей, покладених на банківську систему України. Запропонована сукупність індикаторів фінансової стійкості та їхній вплив на комплексну оцінку відображені у вигляді когнітивної карти (рис. 2).

Через наявність значної кількості слабоформалізованих чинників, що визначають досягнення цілей, вихід на цільові орієнтири в перспективі не розглядається як достатня умова реалізації цілей банківської системи. Як доповнення до індикаторів фінансової стійкості, реалізацію цілей банківського ринку можна відслідковувати за якісними змінами в банківському секторі. Для оцінки успішності реалізації цілей банківської системи індикатори можуть доповнюватися кількісними і якісними характеристиками стану банківської системи (структура ринку і ринкова поведінка банків), а також базовими макроекономічними та інституційними умовами.

Відповідно до ключових обмежень макроекономічного та інституційного характеру виділено наступні види механізмів переходу до оптимальної моделі розвитку банківської системи:

1. Механізми залучення заощаджень держави за одночасного підвищення ефективності антиінфляційної політики.
2. Механізми підвищення норми заощаджень населення.
3. Механізми залучення у фінансовий обіг (капіталізацію) активів.
4. Механізми, що забезпечують зміцнення фінансового суверенітету.

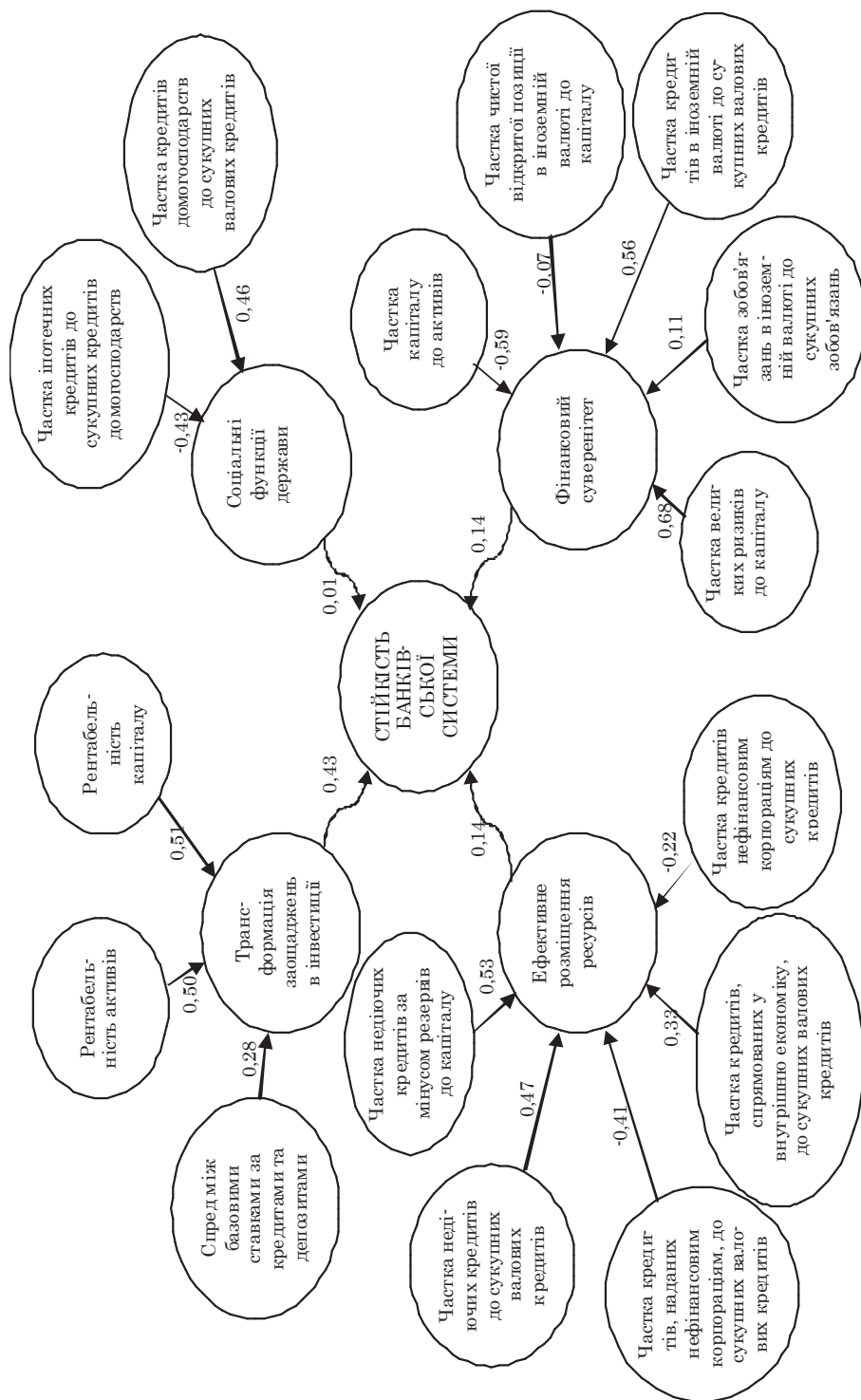

Рис. 2. Когнітивна карта розвитку банківської системи України, побудовано за даними [8]

Забезпечення стійкості банківської системи дозволить сформувати умови для стабільного функціонування й поступального розвитку ринкової економіки загалом, а також проведення будь-яких видів модернізації та реформ.

Висновки. Розроблено когнітивну модель розвитку банківської системи, в рамках якої проведено відбір чинників, найбільш значимих для стійкого розвитку й ефективного функціонування банків, проаналізовано їхній вплив у системі причинно-наслідкових зв'язків на комплексну характеристику стійкості банківської системи. Проведено узгодження індикаторів фінансової стійкості банківської системи відповідно до її цілей, які запропоновано доповнювати макроекономічними та інституційними умовами її розвитку.

1. Дзюблюк О.В., Михайлюк Р.В. Фінансова стійкість банків як основа ефективного функціонування кредитної системи: Монографія. – Тернопіль, 2009. – 316 с.

2. Долан Э.Дж., Кэмпбелл К.Д., Кэмпбелл Дж.Р. Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика / Пер. с англ. В.В. Лукашевича и др.; Под общ. ред. В.В. Лукашевича. – М.: АНК и др., 1996. – 446 с.

3. Єріна А.М. Статистичне моделювання та прогнозування. – К.: КНЕУ, 2001. – 170 с.

4. Коваленко В.В. Стратегічне управління фінансовою стійкістю банківської системи: методологія і практика: Монографія. – Суми: УАБС НБУ, 2010. – 228 с.

5. Коваленко В.В., Крухмаль О.В. Антикризове управління в забезпеченні фінансової стійкості банківської системи: Монографія. – Суми: УАБС НБУ, 2007. – 198 с.

6. Миллер Р.Л., Ван-Хуз Д.Д. Современные деньги и банковское дело. – 3-е англ. изд. – М.: ИНФРА-М, 2000. – 856 с.

7. Некоторые подходы к разработке системы индикаторов мониторинга финансовой стабильности / С.М. Дробышевский (рук. авт. коллектива) и др. – М.: ИЭПП, 2006. – 305 с.

8. Основні показники діяльності банків України // www.bank.gov.ua.

9. Роуз П.С. Банковский менеджмент / Пер. с англ. М.В. Белова. – 2-е изд. – М.: Дело, 1995. – 768 с.

10. Синки Дж. Финансовый менеджмент в коммерческом банке и в индустрии финансовых услуг. – М.: Альпина Паблишер, 2007. – 1018 с.

11. Ширинская Е.Б. Операции коммерческих банков: российский и зарубежный опыт. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Финансы и статистика, 1995. – 160 с.

12. Carson, C. S., Ingves, S. (2003). Financial Soundness Indicators. International Monetary Fund, May, 14. P. 43.

Стаття надійшла до редакції 14.01.2013.